

עיונים לפרשת בלק עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

ההנהגה הנסית בעולם הטבע

הרב ש"י לוי

אפשרית, והיא מכוונת בידי ה'. אולם מדוע חשוב כל כך לחז"ל להדגיש שהנסים הנ"ל "נבראו" כבר בבריאת העולם? תשובה לכך אפשר למצוא בפירושו הרמב"ם על משנה זו:

"שהם (חז"ל) לא יאמינו בחידוש הרצון (רצון השם) עת אחר עת, **אלא שבראשית עשיית הדברים הושם בטבעם שיעשה בהם כל מה שיעשה**, בין שהיה הדבר אשר יעשה – תדיר, והוא הדבר הטבעי, ובין שהיה לעתים רחוקות, והוא המופת. ולפיכך אמר שביום הששי הושם בארץ שתשקע בקורח ועדתו, ובבאר שתוציא המים, ובאתון שתדבר", וכן השאר..."

הרמב"ם מסביר שהשינוי בטבע, הבא בעקבות הנס, אינו דבר שמתרחש בזמן הנס, אלא הוכן כבר בששת ימי בראשית, ויצא אל הפועל בזמן הראוי לו. אולם אם כן, מדוע רק נסים אלה נבראו בבריאת העולם? הרי התרחשו נסים רבים אחרים, כמו קריעת ים סוף, שלא מוזכרת במשנה! על כך עונה הרמב"ם:

"ושמא תאמר: ואם המופתים כולם הושמו בטבעי אותם הדברים מששת ימי בראשית – למה יוחדו אלה העשרה? דע, שהם לא יוחדו לומר שאין שם מופת שהושם בטבע הדברים מששת ימי בראשית זולת אלה, אלא אמר **שאלה בלבד היתה עשייתם בין השמשות, ושאר המופתים אמנם הושמו בטבע הדבר אשר נעשו בו בראשית העשותו**. למשל אמר, כי ביום השני, בעת היחלוקת המים, הושם בטבעם שייבקע ים סוף למשה, והירדן ליהושע, וכן לאלהיה ואלישע. וביום הרביעי, כשנבראה השמש, הושם בה שתעמוד בזמן פלוני במאמר יהושע לה. וכן שאר המופתים, חוץ מאלה העשרה".

הרמב"ם כותב שכל הנסים בעולם הוכנו כבר בששת ימי בראשית, אלא שרובם הוכנו כבר מיד עם בריאת אותם חלקים בטבע שעתידים לשנות מטבעם. למשל, בעת בריאת המים כבר הוכנה בהם היכולת הנסית להיקרע בפני עם ישראל ים סוף.

אם כן, מדוע הדברים המנויים במשנה נבראו בערב שבת בין השמשות, ולא כבר בזמן הבריאה? הרי ביום בריאת בעלי החיים

4 יש להעיר שלכאורה יש סתירה בדברי הרמב"ם. מפירושו המשנה כאן מתבאר שהאתון דיברה באופן ממשי. ואילו במורה נבוכים חלק ב, פרק מב, כותב הרמב"ם שאת דיבור האתון ראה בלעם במחזה הנבואה.

ראיתי מספר תשובות לקושי זה, אך הן לא הניחו את דעתי דיין. עיין בביאור הרב שילת לפירוש המשנה לרמב"ם במסכת אבות ה, ו. בספר תורת העולה (של הרמ"א) חלק ב פרק יח. שו"ת מהר"מ אלשקר סימן קיז.

לפני כמה שנים, בפרשת בלק, נתתי שיעור בפרשת שבוע לאנשים שאינם דתיים. אחד הדברים שתהיתי כיצד יתקבל בקרב השומעים היה סיפור פתיחת **פי האתון**. כיוון שמציאות שבה אתון מדברת ומפתחת שיחה שלמה עם אדונה אינה אפשרית על פי חוקי הטבע, הסיפור הזה עלול להישמע מוזר. לשכל האנושי קשה להאמין שדברים החורגים מהמציאות הטבעית אכן התרחשו. תפיסה שכלית זו הביאה את אריסטו ואת חבריו לסבור שהעולם קדמון, כיוון שעל פי חוקי הטבע אי אפשר לברוא יש מאין. אולם הרמב"ם יוצא בחריפות רבה נגד דבריהם:

"אבל סברת הקדמות כפי האופן הנראה לאריסטו שהוא על דרך החיוב ולא ישנתה טבע כלל ואין דבר יוצא ממנהגו – הרי זה **סותר את התורה מעיקרה**, ומכחיש את כל הנסים בהחלט, ומבטל כל התקוות שהבטיחה בהן התורה או שהפחידה מהם".

בתורה מתוארים נסים רבים החורגים מדרך הטבע, כגון: בריאת העולם, עשרת המכות, נתינת המן לבני ישראל וכן פתיחת פי האתון. אדם שלא מאמין כלל במציאות של נס, ממילא סובר שכל הדברים האלו לא התרחשו והתורה היא שקר. כמו כן, התורה מזכירה פעמים רבות שהעולם מתנהל באופן של שכר ועונש. אם עם ישראל ישמור את מצוות ה', העולם הטבעי ייטיב להם. גשמים יבואו בעתם, ועץ השדה ייתן פריו. וחס וחלילה גם להפך. כמובן ששינוי במנהג הטבע, לטוב ולרע, בעקבות מעשה רוחני של האדם – נחשב לנס. וממילא אדם שאינו מאמין בנסים, גם לא יאמין בהבטחות ובאזהרות התורה. לכן קובע הרמב"ם שחוסר האמונה בנסים "סותר את התורה מעיקרה".

אם כן, האמונה בנסים היא הכרחית על פי התורה. ההבנה הפשוטה היא שבמצבים מסוימים נאלץ הקב"ה לשנות מטבעו של העולם כדי להנהיגו בצורה ישרה. כך, למשל, בעקבות עקשנותו של בלעם ללכת לקלל את עם ישראל, שולח לו הקב"ה אותות שמעשיו אינם רצויים בעזרת פתיחת פי האתון. הרמב"ם מציין שכך סברו כת המדברים². אולם הרמב"ם חולק עליהם, וכותב: "ולא כן נאמין אנחנו, אך הרצון (האלוקי) היה בששת ימי בראשית". ראיה לכך אפשר לראות בדברי המשנה:

"עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן: פי הארץ (שבלעה את קרח) ופי הבאר (באר מרים) ופי האתון..."³

בפשטות, כוונת חז"ל היא להדגיש שמציאות על טבעית

1	מורה נבוכים ב, כה.
2	שמונה פרקים לרמב"ם, פרק ח.
3	אבות ה, ו.

והמחשבה מה לומר ובאיזה סגנון להתנסח, נובעות מהשכל. השינוי הנסי שבאתונו של בלעם לא היה רק ביכולתה הגשמית להוציא קול דיבור, אלא היה זה שינוי שכלי שנתן יכולת באתון לנהל שיחה עם בלעם, ולהוכיח אותו בחריפות על מעשיו כלפיה. לכן נס זה, הכלול משינוי גשמי ושינוי רוחני, לא נברא בששת ימי הבריאה, אלא דווקא בבין השמשות, הזמן המקשר בין היום והלילה. בבריאת העולם קישר זמן זה בין ששת ימי המעשה, שבהם נבראה הבריאה הגשמית, לבין יום השבת, שבו חדל ה' לעסוק בבניין העולם החומרי. דבר זה מראה על המעלה הרוחנית שיש ביום השבת.

הרמב"ם מדגיש⁷ ששיטתו, האומרת שהנס הוכן בבריאת העולם, אינה נובעת מתפיסה שאין ביד ה' יכולת לשנות את הבריאה, אלא אדרבה – זה מראה על גדלות ה', שברא עולם מושלם, המכיל כבר מראשיתו את היכולת הנסית לשנות מדרך הטבע, עולם שאינו נדרש לתיקונים בעתות מאוחרות יותר⁸.

כבר אפשר היה לברוא את כוח דיבורה של האתון, וכן ביום בריאת הארץ אפשר היה להכין את מסוגלותה להיבקע תחת קרח ועדתו!

הרב אריה לוי, בפירושו למשנתנו⁵, מבאר את ההבדל בין נסים אלה לשאר הנסים:

"מה שנבראו אלו עשרת הדברים בערב שבת בין השמשות, כי אלו עשרת הדברים אינם דברים גשמיים ממש ולא רוחניים לגמרי, אלא בינונים, קרובים יותר אל הרוחניות בפנימיותן, אך יש בהם גם התלבשות גשמית מאחר והם בעולם השפל".

הנסים שנבראו במשך ששת ימי בראשית, כגון קריעת ים סוף ועמידת השמש בפני יהושע, הם נסים הדורשים שינוי גשמי בטבע העולם. אולם בנסים המנויים במשנה, אלה שנבראו בבין השמשות, יש שינוי גשמי ורוחני:

"לולא היה באתון כח חיוני רוחני למעלה מכל בהמה וחיה, לא היה אתון בלעם מוכיחתו, עד שאמרו רז"⁶ שבתוכחות אתונו שא היה יכול לעמוד".

כוח הדיבור הוא מציאות שכלית-רוחנית, שכן יכולת הדיבור,

5	ר' אריה היה אומר, מסכת אבות מבוארת בידי רבי אריה לוי בעריכת שמחה רז. עיין שם שהביא מספר ביאורים נוספים לכך.	7	מורה נבוכים ב, כט
6	בראשית רבה פרשה צג אות י.	8	להרחבה עיין בדברי הרמב"ן בדרוש תורת ה' תמימה (מופיע בספר כתבי הרמב"ן). הרמב"ן חולק על הרמב"ם שכל הניסים הוכנו כבר בששת ימי הבריאה.